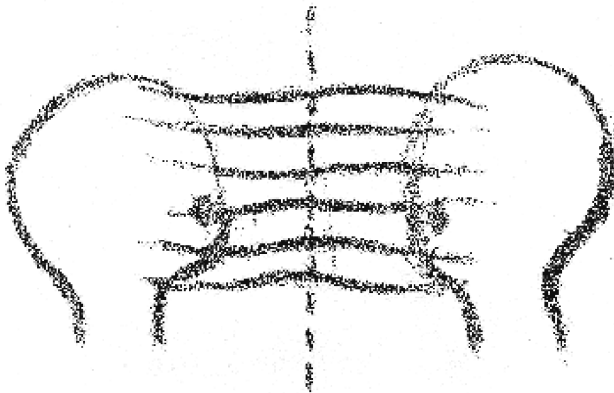

24. konference
Člověk a média

VÁLEČNÉ KONFLIKTY V MÉDIÍCH

Kde končí zpravodajství a začíná propaganda

ČTVRTEK 10. dubna 2014 • 17.30

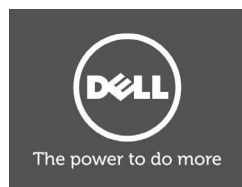
AMERICKÉ CENTRUM – Tržiště 13, Praha 1

Konference se konala ve spolupráci

PONTES

občanské sdružení

OBSAH

KAREL HVÍŽĎALA: Stručný historický přehled válečné žurnalistiky	5
JAROMÍR ŠTĚTINA: Síla informace	8
TEREZIE HURYCHOVÁ: Média mohou povzbudit, chránit i zatěžovat	11

Novinář a esejista

STRUČNÝ HISTORICKÝ PŘEHLED VÁLEČNÉ ŽURNALISTIKY

Musím říci, že přednesu jen stručný úvod, protože jsem to kvůli tomuto sezení nastudoval. Praxe mi v tomto oboru zcela chybí.

Ale abychom nebyli tak vážní, uvedu příklad, který je trošku veselý a který zároveň ukazuje na veškerá úskalí této profese.

Když Němci v listopadu 1914 obsadili Antverpy, v *Cologne Gazette* se psalo: Jakmile vešla ve známost zpráva o pádu Antverp, rozzezněly se zvony kostelů v Německu. Redakce *Paris Matin* z toho udělala: Podle *Cologne Gazette* byli kněží v Antverpách donuceni zvonit v kostelích, když byla tato pevnost dobyta. *London Times* napsaly: Podle toho, co se *Le Matin* doneslo z Kolína, belgičtí kněží, kteří odmítli zvonit ve svých kostelích po dobytí Antverp, byli zbaveni svých míst. Redakce *Corriere della Sera* to převzala a upravila takto: Podle zpráv, které *Times* získal z Kolína via Paříž, nešťastní belgičtí kněží, kteří odmítli vyzvánět v kostelích po dobytí Antverp, byli odsouzeni k nuceným pracím. A příspěvek odražený z Říma zpět do *Le Matin*, vybavený

hrůzostrašnými detaily nyní v plné síle odhalil německá zvěrstva. Cituji: podle *Corriere della Sera* z Kolína via Londýn je potvrzeno, že barbarští dobyvatelé Antverp potrestali ubohé belgické kněze za jejich heroické odmítnutí vyzvánět v kostelích tím, že je za nohy pověsili jako živoucí srdce těchto zvonů. A žurnalisté... atd.

Vidíte, co se může stát. A dnes je typické zvláště v internetové blogosféře, že se ke každé zprávě přidá trošku víc iritující nadstavby, aby sdělení mělo větší dopad, aby bylo dráždivější. Konkrétní případ, kdy tato praxe měla zdrcující následky, je z roku 2010, kdy na základě stále emocionálně předávaných ingrediencí se texty neustále víc a víc vzdalovaly od skutečnosti, až musel odstoupit německý prezident Horst Köhler. Na tomto případě lze přesně zmapovat tyto posuny, ale to je v odborné literatuře dokonale rešeršované.

Podívejme se nyní stručně do historie: jako první s válečnou propagandou a žurnalistikou začal nejspíš **Alexandr Veliký**, čili v letech

356 a později před našim letopočtem. On si s sebou vezl celý štáb – dnes bychom řekli korespondentů, ti posílali zprávy na Makedonský dvůr a odtud se distribuovaly dál. Šéf tohoto PR oddělení vymyslel tenkrát kouzelnou formulku, tvrdil, že Alexandr je Diův syn, a proto nemůže být porazitelný. Mimochodem Alexandr Veliký byl jeden z prvních, ne-li první, který vymyslel, že po dobytí nějakého města neustanoví velitelem svého vojáka, ale někoho ze zrádců. To byl velký převrat, protože takový člověk se v místě lépe vyznal a mohl město snáze ovládat.

Už v roce 1690 – a první noviny vyšly v roce 1605 ve Štrasburku – Thobias Poyner na nějaké univerzitě položil otázku svým studentům, jak lze rozlišovat mezi důležitými a bezvýznamnými informacemi, čili dnes říkáme mezi informací a aktualitou. Definice podle Hanse-Georga Gadamera zní: informace je jenom takový druh sdělení, který nabývá na významu na časové ose od toho okamžiku, kdy se daná událost popisuje, zatímco s aktualitou je to opačně, ta ztrácí na významu s časem, má význam jen v okamžiku, kdy je vyslovená.

Systematicky používat noviny k nějaké manipulaci jako první začal **císař Maxmilián** v letech 1493 – 1519. Dokonce založil „Nové noviny“, a když chtěl získat Benátskou republiku, pomocí nich sliboval, že obyvatelům dá svobodu – obracel se zejména na nemajetné lidi, jak to většinou bývá.

Jinak se dá říci, že až do napoleonské éry byla válka věcí tajné diplomacie. Mimochodem jeden z prvních korespondentů – o tom se moc neví – byl i **J. W. Goethe**, který byl v roce 1772 pět měsíců s vojáky při dobývání Verdunu. Byl ale natolik vzdělaný a chytrý, že zprávu o tom publikoval až v roce 1820, až se zbavil všech emocí a mohl se tak od vlastního prožitku odstříhnout.

V 19. století už vzniká **vojenská cenzura**. Zdůvodňuje se tím, že novináři vlastně pomáhají nepříteli, když popíší nějakou situaci. Nepřítel si zprávy přeloží a může své plány dle toho korigovat. Známy je případ z roku 1940, kdy největší strach při přípravě invaze do Evropy měl **Churchil** z novinářů, nikoli z nasazených německých agentů, protože domorodci se dokázali na místě lépe orientovat a najít si své zdroje informací. Churchill to vyřešil kulišácky, totiž uzavřel s předními šéfredaktory a novináři dohodu, že je za to vezme do invazních lodí jako první.

Další primát má Korejská válka. Tam **generál Mc Artur** zorganizoval, aby transport všech informací musel jít přes vojenské spoje a tudíž měl absolutní kontrolu a mohl s informacemi manipulovat.

Za prvního profesionálního válečného zpravodaje považuje většina učebnic **Williama Russela**, který v roce 1856 pro *Timesy* žilvě a sugestivně popisoval, jak Rusové dobývají Krym a jak tam byli zbytečně zmasakrováni díky špatnému velení britští vojáci, asi 1200 jich zahynulo. Tenkrát se také poprvé začalo mluvit o jazyce, kterým mezi sebou mluví armáda, a proč je vlastně nebezpečný jazyk novinářů. Armáda odjakživa používala **maskovací jazyk**, šlo o termíny z francouzštiny, kterými se popisovala sportovní utkání. Zatímco v okamžiku, když se jazyk změní v přirozenou řeč, tak ze zpráv víc vyjde na povrch, co se na bojištích skutečně děje. To se nakonec ukázalo i v posledních válkách, jako například v Iráku, kde se mluvílo o chirurgických operacích místo o náletech atd. Tento maskovací jazyk promění každý konflikt v něco zásadně jiného: zdánlivě přijatelného.

Za další zásadní mezník je možné považovat Afghánistán, protože po něm už končí éra dopisovatelů, kteří byli dosud vždycky

jenom na jedné straně a to jsou věci, o kterých nemám právo mluvit, když je tady **Jaromír Štětina**, který to všechno zažil na vlastní kůži.

Na závěr vám přečtu, co mi řekl v roce 2002 a na co bude moci snadno navázat, protože mi to připadá velmi výstižné: „Když je člověku ouvej, tak se přestává přetvařovat. To se samozřejmě stává hlavně vojákům, proto se ve válce navazují taková fantastická opravdová přátelství. Ve válce je všechno velmi jednoduché. V zákopech se mluví velice jednoduše a věci jako podaná cigareta se považují za velmi důležité. V takových situacích se zásadně nefilosofuje. Ve válce je život krásně jednoduchý. Musím se přiznat, že kvůli tomuto jsem se v obleženém Grozném cítil šťastný. Ani jsem tam neměl strach. Potom si člověk jako novinář uvědomuje, že je

svědkem dějinné události. 50 denní obrana Grozného byla skutečně velká válečná story, epopěj. Asi jsem si sáhnul na kořeny jednoduchosti, tam je člověk buď dobrý, nebo grázl, hranice je jasně daná a navíc se objevují věci, které zde jsou dávno zapomenuté, jako statečnost, která je zjevná. Hned je vidět. Třeba když jsme byli na kótě 56 v Grozném pod minometnou palbou a s námi byl jeden čečenský velitel, který by tam normálně zůstal. My jsme tam byli ale tři novináři a on moc dobře věděl, kdyby nás tam nechal, že si nás brzy zaměří a rozstřílejí na maděru. Přestože to bylo pro něj velice riskantní a nemusel to udělat, vyvedl nás přes ostřelované území. My bychom sami cestu nenašli.“

(redakčně upravený přepis příspěvku)

SÍLA INFORMACE

Neumím hovořit o teorii, proto bych zmínil několik praktických poznatků, které jsem získal při té smutné práci, jako je válečné zpravodajství. Dělal jsem ji 14 let, prošel jsem víc než dvacet válek a pak jsem toho naštěstí nechal. Celá řada mých kamarádů toho nenechala, už nejsou mezi námi, anebo se z nich stali alkoholici, nebo jsou postiženi na duši nějakým jiným způsobem.

Válečné zpravodajství se mi proměnilo v jakousi povinnost v okamžiku, když jsem poznal, že **válka je to největší zlo, jaké člověk vymyslel**. A pochopil jsem, že úkolem válečného zpravodaje je především sledovat tu vzájemnou spirálu nenávisti. Ona totiž se rozvíjí, zášť přináší zášť a brzy se stane, že nikdo neví, odkud se ta spirála začala rozvíjet. A to by mělo být **jedním z hlavních úkolů válečného zpravodaje, aby se na to nezapomnělo**. To jsme se snažili dělat. Třeba v Čečensku, čímž jsme si vysloužili s mojí kolegyní paní Petrou Procházkovou, že jsme se stali „persona non grata“ (...) v Ruské federaci. Do Ruska nesmím.

Co se týče síly informace. Já si myslím, že **informace někdy znamená víc než pár**

kanónů nebo obrněný transportér. Já si vzpomínám na to, že někdy začátkem 90. let, možná v roce 1992, když se rozpadal Sovětský svaz, tehdejší předseda Nejvyššího sovětu Litevské SSR, pozdější první prezident Litvy **Vytautas Landsbergis**, první co udělal, že si nechal povolat Litevce z Ameriky a Evropy, odborníky, a vybudoval obrovské tiskové středisko a zprávy vypouštěl pod tlakem ven. To mu pomohlo v jednání a vyrvávání Litvy ze Sovětského bloku. Vzpomněl jsem si na to, když jsem se jednou setkal s **Džocharem Dudajevem**, což byl první čečenský prezident a můj docela dobrý přítel. Tykali jsme si, tak jsem se ho jednou optal: „Džochare, ten Landsbergis to udělal tak a tak, proč ty to vlastně neuděláš?“ A on tomu neporozuměl, byl to voják, pro něj bylo důležitější nakoupit kalašnikovы. A Čečna tu informační válku prohrála. Neprohrála jenom tu opravdovou válku, ale prohrála i tu informační. A prohrála ji jak uvnitř Sovětského svazu, pozdějšího Ruska, tak i venku. **Propaganda**, která provázela čečenskou válku, udělala z Čečenců divoké horaly, teroristy. Evropa a svět to spolky

i s navijákem. Rusové se o to snaží i teď na Ukrajině. Jenom už nevrábějí teroristy, ale nacisty nebo fašisty. A je to stejná lež, jaká se vypouštěla tehdy, a nyní se opakuje ve věci Ukrajiny.

Získávání informací je někdy obtížné a někdy dokonce bizarní. Mám dva pitoreskní příklady, které jsem zažil právě v Čečensku, jak vlastně dnes média pracují. Existuje takové dělnické novinářské povolání a těm lidem, kteří ho vykonávají, se říká **stringeři**, povětšinou jsou to fotografové nebo kameramani z místních médií, kteří fotky a záběry prodávají. Také mají největší ztráty na životech, protože lezou do neuvěřitelných situací, aby měli ten správný záběr a vydělali si. A ta absurdita se jednou projevila, když jsme byli v Grozném. Přijela mladá paní **produkční z BBC** ve slušivém drahém kožichu, čekalo tam asi 15 čečenských bojovníků, kteří pracovali na směny – jedni spali a druzí šli bojovat – tihle šli zrovna do práce. Paní produkční měla v pytli 15 malých kamer, ty rozdala těm čečenským bojovníkům. A oni – v jedné ruce kameru a v druhé kalašnikov – šli na tu svoji válečnou směnu. Večer paní produkční přijela znovu, bojovníci přišli, odevzdali kamery a každý z nich dostal 100 dolarů. A to by bylo, aby redaktoři BBC z 15 kamer nezískali těch 15 vteřin, co potřebovali do večerních zpráv. Tento způsob žurnalistiky je tedy doveden až do absurdna. Když jsme tam přijeli, neměli jsme na to prostředky, a tak jsme sami sobě dělali stringery, nebo jsme se prodávali jako stringeři velkým firmám, jako jsou CNN nebo Reuters a podobně.

A ještě jeden příběh absurdní žurnalistiky. Bylo to v době, kdy poprvé vjely tanky ruské armády do Grozného. Mimochodem to byl jeden z velkých válečných zločinů, který se netýkal jen Čečenců, ale i mladých ruských

kluků, kteří nebyli vycvičení a poslali je v těch tancích na jatka. Taky jich tam 15 000 zahynulo. Myslím si, že je to **velký válečný zločin** a doufám, že jednou bude **generál Gračov**, tehdejší ministr obrany, potrestán, jestli existuje vůbec nějaká Boží spravedlnost. Když tam tanky vjely, bojovali mezi nimi lidé různých profesí a také jeden kameraman čečenské televize. Když tanky projížděly okolo bývalého prezidentského paláce (dnes již je zbořený), vyběhl v něm do 5. patra, postavil kameru na předprseň okna a spustil ji. Seběhl dolů do zorného pole kamery, vzal muchu – panzerfaust na jedno použití – počkal, až jel kolem ruský tank, a z panzerfaustu na něj odpálil. V záběru je vidět výbuch a hořící tank. Pak prázdnou muchu odhodil, opět vyběhl do 5. patra, zastavil kameru, vzal ji a šel pryč. Nafilmoval sám sebe. To už je dovedené do velkého absurdna, když se novinářinou začínají zabývat sami vojáci. Jak říkal Karel Hvížďala, dřív byli váleční dopisovatelé, poněvadž pracovali na jedné straně fronty. Ve Vietnamské a Afgánské válce to tak ještě bylo. Dnes už existují zpravodajové, kteří pracují na obou stranách. Dopisovatelé byli většinou vojáci, měli distinkce, ale tohle byl absurdní případ. **To, že se informace proměňují v panzerfausty, ve strašlivou zbraň, mě neustále znepokojuje.**

Letos v únoru jsem byl náhodou na Majdanu v Kyjevě a bydlel jsem v hotelu **Ukrajina**, který stojí přímo na Majdanu. A 20. února, kdy byl ten strašlivý masakr, jsem zrovna stál u okna a viděl, jak první mrtví na ulici Institutska padají k zemi. Podíval jsem se na hodinky, bylo 8:03. To byl první mrtvý, to si dobře pamatuji. A během čtvrt hodiny začali nosit mrtvé a raněné k nám do hotelu. Šlapali jsme v krvi a pokoušeli se raněným zastavit tepenné krváčení. Byl to velký mord. V zápětí

nato se vynořily v ruských médiích, zejména těch proputinovských, zprávy o tom, že ty lidi postříleli demonstranti, kteří byli na Majdanu. To byla samozřejmě lež první třídy. A myslím si, že se tam opakuje situace, jaká byla při Čečenské válce, při Abchazské válce, při obsazení Jižní Osetie, lež, která se pořád znovu a znovu opakuje. Vzpomeňte si na Medvěděva, když do Jižní Osetie vtrhla 58. armáda severokavkazského vojenského okruhu, tvrdil, že tam Gruzínci postříleli 3000 lidí. Byly tam

ztráty na životech, Gruzínci skutečně začali střílet jako první, vojáci tomu nehezky říkají kolaterální ztráty. Když se bojuje ve městě, nejvíc ztrát nemají vojáci, ale civilní obyvatelstvo. Medvěděv to klidně zdesetinásobil. Takže lež se stává součástí oficiální politiky a tajná služba – federální služba bezpečnosti je pokračováním KGB – tuto profesi dokonale ovládá a myslím, že ji neustále vylepšuje. To jsem měl na srdci, děkuji za pozornost.

(redakčně upravený přepis příspěvku)

TEREZIE HURYCHOVÁ

*Zdravotnice spolupracující
s organizací Lékaři bez hranic*

MÉDIA MOHOU POVZBUDIT, CHRÁNIT I ZATĚŽOVAT

Můj osobní příběh souvisí s médií. Jsem jim totiž vděčná, že mě nastartovala ze židle, abych začala něco dělat. Doma jsme neměli televizi. Když jsme si ji koupili – do té doby jsme poslouchali Rádio Svobodná Evropa, četli noviny – první šílená věc, kterou jsem viděla, byla genocida ve Rwandě v roce 1994. Velmi dobře si vzpomínám na ty **záběry exodu lidí, uprchlíků ze Rwandy** do sousedních zemí. Viděla jsem také uprchlický tábor, kde pracovali zdravotníci a lékaři. Obdivovala jsem, že jsou schopni pracovat ve válečných zónách, že se nebojí a jsou ochotni nasazovat své životy.

V roce 1999, kdy jsem ve Francii studovala francouzštinu, dostali Nobelovu cenu míru **Lékaři bez hranic**. Díky tomu jsem se o nich dověděla a to byl impuls, abych je vyhledala. V České republice tehdy ještě nebyli velmi známí, ani u nás neměli svou kancelář. Využila jsem tedy pobytu ve Francii, abych se v jejich kanceláři optala, zda i já, česká zdravotní sestra, mohu s nimi spolupracovat. Byla jsem

velmi potěšená, když odpověděli, že ano, jen musím splnit pár podmínek.

V roce 2002 jsem odjížděla na první misi do **Burundi**, kde právě probíhala občanská válka, která skončila v roce 2003. Byl to podobný problém jako ve Rwandě, kde mezi sebou válčily dva kmeny, Hutu a Tutsi. Když jsem byla v této konfliktní zóně, bylo mi líto, že se o ní v médiích příliš nemluví, protože to nebylo tak zajímavé, bylo to daleko. O sousedním Kongu už bylo informací více.

Při další misi v **Afganistanu** v roce 2004 jsme byli připravováni na to, že jde o válečnou zónu, proto musíme dodržovat hodně přísná bezpečnostní pravidla. Pracovala jsem v dětské nemocnici, která byla považovaná za nejbezpečnější místo v Afganistanu. Když jsem tam byla pátý měsíc, nedaleko zastřelili mé kolegy – logistika, vedoucí mise, lékaře a dva Afgánce (řidiče a překladatele). V historii Lékařů bez hranic to bylo poprvé, co někdo z jejich pracovníků přišel o život při cíleném útoku. Celá mise se musela nejprve evakuovat. Po

velkých debatách se rozhodlo, že mise skončí, protože nebylo jasné, kdo to udělal, i když to Al-Káida vzala na sebe, protože tam nechtějí žádné humanitární pracovníky. A právě díky vysílání BBC a CNN jsme se dověděli, že naši kolegové zemřeli.

V roce 2004 jsem pracovala v uprchlickém táboře v **Čadu**. O uprchlících z Dárfúru se v médiích mluvilo hodně. Jednou v táboře došlo k přestřelce a byla jsem překvapená, jak některé mámy, co pocházely z těch vraždovaných a vypálených vesnic, neběžely za dětmi, ale ke mně a začaly mě utěšovat, že to bude dobré, že se nemám bát. Žasla jsem, že po všem, co prožily, se ještě starají o mne.

V roce 2005 jsem pracovala v **Acehu**. Byla to krátká mise několik týdnů po tsunami jako očkovací kampaň. Byla to bezpečná mise, ačkoliv i tam existovalo separatistické hnutí. Do některých oblastí jsme se proto nemohli dostat a vůbec jsme byli ostře sledováni. Na vše jsme museli mít svolení armády. Českou republiku si pochvalovali, že odtud mají dobré zbraně – to bych radši Českou nebyla.

V roce 2005 jsem byla na misi během hladomoru v **Nigeru**. I to byla bezpečná zóna, médií u nás dost sledovaná.

Pak následovala **Kolumbie**, kde existuje dlouhodobý vážný konflikt, partyzánská válka. Pracovali jsme na místech, kde místní Kolumbijci nemají přístup ke zdravotnímu ošetření, kvůli konfliktu se tam pracovníci ministerstva zdravotnictví nedostanou. Díky krédu Lékařů bez hranic „nezávislost a nestrannost“ jsme tam jezdili. Musím ale přiznat, že po roce a půl jsem byla zcela vyčerpaná fyzicky i psychicky z toho, že jsem věděla, že kdykoli může dojít k únosu a že nás mají guerilly pod kontrolou. O tom se v médiích moc nemluvilo, protože to byl dlouhodobý konflikt

Poslední moje mise v roce 2010 byla na **Haiti** po zemětřesení. Protože tam nešlo o konflikt, nebála jsem se. A právě zde se stalo to, čeho jsem se obávala v Afganistanu a Kolumbii. Pátý den mě ještě s jednou kolegyní unesli a byla jsem šest dní v zajetí. Velmi zajímavá byla práce médií. Al-Džazíra měla celý příběh našeho únosu. Novináři Lékařů bez hranic ale redakci požádali, aby tuto informaci nevydávali do světa kvůli tomu, že by to mohlo ohrozit naši bezpečnost. Setkali se s velkým respektem a redakce zprávu dala do šuplíku. Světem proletěla, až nás pustili a byly jsme v pořádku na svobodě. Dostalo se to i do českých zpráv, protože byla jasná moje národnost. Byla jsem ale vděčná, že se nikdy nikdo nedověděl, že jsem to byla já. Novináři z České republiky se sice zajímali, ale necítila jsem se tehdy dostatečně odvážná o tom mluvit v médiích. Chápala jsem, že je to dobře prodejný příběh, ale nechtěla jsem být laciný objekt. A byla jsem ráda i kvůli své rodině, že se to udrželo v tajnosti. Teď po pár letech už jsem schopná o tom mluvit.

Kdybych to shrnula, prožila jsem tři fáze:

Na začátku jsem byla médiím **vděčná**. I když dnes, kdy mám za sebou mise a viděla jsem ty situace z blízka, vím, že jsem to tehdy viděla zkreseně. Ale byla jsem vděčná novinářům, kteří v těch konfliktních oblastech jsou, podávají o tom svědectví a já jsem se na základě toho mohla rozhodnout být nablízku lidem ve válce a pracovat jako zdravotnice.

Potom **během misí** jsme se nikdy **nemohli otevřeně vyjadřovat** k těm konfliktům, to náleželo vedoucímu mise nebo koordinátorovi. Já jako zdravotník mise jsem nikdy o politické situaci nemohla hovořit a s novináři jsem nejednala.

Zato po návratu do České republiky bylo tak trochu povinností vydávat svědectví

o tom, co jsme viděli. Ne z hlediska politiky, ale v souvislosti s naší péčí o pacienty. I když jsem tuto povinnost neměla moc ráda, setkala jsem se díky tomu s řadou profesionálních a kvalitních novinářů. Na některé jsem se však zlobila, zejména kvůli stresu. Například jedna redaktorka mi poslala k autorizaci rozhovor a celý ho překroutila. Během mise v Kolumbii jsem ho musela ve velkém stresu opravit, protože jsem nechtěla, aby vyšlo veřejně něco, co jsem vůbec neřekla. V jiném

časopise zase redaktorka uvedla jako titulek můj citát, že v Africe to bylo peklo, což bych v životě neřekla. To byl takový zvláštní kontakt s médií a bylo hned vidět, kdo je dobrý novinář, který zprávy nezkreslí a svědectví pak vyzní pravdivě.

(redakčně upravený přepis příspěvku)

*Videozáznam celé konference je k dispozici
na www.clovekamedia.cz*

POZNÁMKY

Vydalo Hnutí fokoláre jako interní materiál pro potřeby účastníků konference
Člověk a média, konané 10. 4. 2014 v Americkém centru, Tržiště 13, Praha 1.
Sazba Lucie Vodičková.

Kontakt: Hnutí FOKOLARE, Modletínská 2, 101 00 Praha 10
tel.: 604 935 872; e-mail: irena.sargankova@focolare.cz